

Levelek a régészetről

II.

4.

A középkor hétköznapi emberéről. „Vajon ugyanígy gondolkoztunk volna, ha a középkorban élünk?” — tette fel nekem a kérdést minapjában egyik tanítványom, s várta a választ. Bár igazán sok dolgom van, de a kérdés olyan izgalmas, hogy ebben a levélben elkezdtem reá a választ — már amennyire sejtéseim alapján válaszolni tudok. Szó sem lehet arról, hogy teljes igényű legyen, amit írok, hiszen ahhoz sok-sok munka kellene, inkább csak benyomásaimat rögzítem, azokat is csak sebtében. Kezdődjék tehát a „mese”:

Múltkori kérdésére, azt hiszem, jól emlékszem s megkísérlem elmondani mind-azt, amit bennem felidézett. Arra nincsen érkezésem, hogy szövegeknek utánanézzek, hanem csak úgy írok, ahogy felötlik bennem, írásom tehát nyilván nagyon esendő fércmunka lesz, de egy dolog talán mégis hasznossá teszi: az alatt, amíg írom — illetőleg Maga olvassa — gondolatunk erőfeszítést tesz arra, hogy középkori emberré változzunk s ez máris eredmény. Nos hát egyezzünk meg abban, hogy a középkort nem Szent Gellért vagy éppenséggel a nagy Aquinói gondolatszintjén közelítjük meg, hanem az átlagemberén, talán éppenséggel a falusién keresztül, aki írni-olvasni nem tudott, csak az volt szellemében, amit emlékezete, tapasztalata megjegyzett. Nos, már ott is vagyunk, hogy alig-alig tudjuk elképzelni azt a szakadékot, ami az írástudót az írástudatlantól elválasztja. Más a kettő műveltségének természetrajza. Időzzünk el kissé ennél a kérdésnél, mert ha ezt nem érti, akkor minden erőfeszítése csak a jelenségek felszínét érintheti. Más volt az akkori írástudatlan ember helyzete, mintha ma itt-ott akad egy öreg, aki nem él a betűvel. A mai öreg ugyanis csupa írástudó közt él, az akkori pedig csupa írástudatlan között. Ez alapvető különbség. Ezt érezték meg a régiek is. Mondják, hogy amikor That isten az egyiptomi ókorban felfedezte az írást, Ammon Rá, az áldásthozó napsugáristen megriadt: rettegett, hogy az emberek ezután az írásra hagyatkoznak s gondolkodásuk ereje csökkenni fog. Valóban így is van. Mondja, nagyszülein túl hány őséről tud valamit is? Ugye talán senkiről; nos, a pusztai népeknél például nem vették emberszámba, aki hét ősét nem tudta elmondani, de nem ám csak számba venni, hanem gazdag emlékezettel viselt dolgairól is be kellett számolnia, s a hallgatók ellenőrizték. Veszi észre ebből is, hogy az írástudatlanság nem jelentette a szellem szegénységét, vagy az ember műveletlenségét. Írástudatlan állapotában olyan magas igényű eszközöket fejlesztett ki a dolgok hagyományozására, mint a költészet, a mese, az ábrázoló művészet, s mindez élt! A műköltészet minden szépsége mellett is halott, a szövegen változtatni nem szabad, a népdalban pedig természetes, hogy ki-ki a magáéhoz, a maga vágyaihoz méri, változtatja a szöveget. (Gondolja, hogy egy szerelmes legény szőke leányról énekel, csak azért, mert úgy tanulta, holott szerelme sötétbarna? Ugye nem, de ugyanígy a leány sem kékszeműt mond, ha netán bogárszemű a szerelme.) Nos, itt elértünk a szájhagyomány egyik nagy értékéhez: mindig alkalmazkodik az éppen érvényes valósághoz, az írott szöveg ehhez képest valóban halott. Talán ez az egy példa is mutatja, hogy az írástudatlanság nem tudatlanság, hanem másfajta műveltség. Ezt a másfajta műveltséget öli meg, irtja ki a betű. Erről Victor Hugo írt gyönyörűen a Párisi Notre-Dame-jában (ha nem olvasta, okvetlenül olvassa el, mert a középkorról tapinthatóan eleven élményt kap belőle), nos éppen kéznél van a kötet, tehát itt idézhetem: „Az archidiakonus egyideig hallgatva nézte a gigászi

épületet, aztán sóhajtvá nyújtotta ki jobb kezét az asztalán nyitva levő nyomtatott könyv, bal kezét pedig a Notre-Dame felé; És búsan járátva tekintetét a könyvtől a templom felé, így szólt: — Ó jaj — ez megöli amazt.” Ez után következnek a könyvben az a híres fejezet, aminek címe éppen ez („Ez megöli amazt”). Igen: a parányi kis, összerakható betűk nagyobb hatalmat jelentenek, mint a százméteres katedrális. De betű jelen esetben elsősorban a képi beszédet, a szobrászatot öli meg, azt tehát, ami szavak nélkül közvetlenül sugallja a régi s új Testámentom életet adó, megnyugvást sugárzó tanítását.

Egy kicsit elkalandoztam, de hadd vessünk számot, hogy miről is beszéltünk eddig: 1. Más jellegű az írástudók s ismét más az írástudatlanok műveltsége, s kell legyen bennünk annyi alázat az ember iránt, hogy nem fennhézünk, hogy az írást ismerőké magasabb rendű. Nem bizonyos, ha a dolgok mély valóságát nézzük, s nem azt, hogy mindenféle zagyvaságot összeolvashat, aki a betűt tudja, ám ettől megzavarodik, nem lesz bölcsebb. Láttuk azt is — kezdek tipikus filosz lenni, aki mindent pontokba szed, hogy az írásnélküliség az emlékezetnek milyen gazdag műveltségét képes kifejleszteni. 2. A Hugo Victor-idézzettel kapcsolatban pedig szomorú példát ismertünk meg arra, hogy a betű háttérbe szorítja a képi, szobrászi nyelvet. Ez persze csak félig igaz, de ez a fél is nagyon súlyosan esik latba. Valóban: a betű úrrá lesz a képzőművészeti anyanyelven, olyannyira, hogy már magyarázni kell, hogy „ki hogyan lát” (persze mindenki, akinek szeme egészséges, egyformán lát). Itt hagyjuk abba, mert mellékútra térünk. Tehát ezek szerint a középkori embernek egyik különbsége a magunkfajtatól az, hogy tudását elevenen emlékezetében hordta, és napi tapasztalataival mérte és jobban értette, jobban ragaszkodott a képi kifejezéshez, hiszen ezt nem kellett magyarázni, nem kellett hozzá sem teológiai ismeret, sem pedig elvont eszmékben való járatosság: tudta ő enélkül is a pokol kínjait és a mennyország sugárzó üdvösségét, hiszen látta a festményeken, s látta a templomi misztériumjátékokon. Mert a templom tartalmát is megölte a betű, az írás. A középkorban — hiszen olvashatja Huizinga csodálatos könyvében — a templomban eljátszották a passiót, a stellát, s mindazt, amit az üdvösséghez tudnunk kell. Mint kisfiú, én is énekeltem még a passiót, mármint a tömegben egy voltam a sokból, emlékszem a Pilátus hangjára: „Kényszerítelek az élő Istenre, hogy megmondá, te vagy-e Jézus, Istennek szent fia? Te magad mondád, mert az vagyok! — Erre énekeltek mi, a kórus: „Feszítsd meg, feszítsd meg őtet...”

Cikázva a felmerülő gondolatok közt, hadd érintsek úgynevezett „kényes kérdést”, ezt éppen a templomi passióéneklés juttatta eszembe. Semmi közöm ahhoz, hogy ma, tehát 1967-ben ki, s hogyan vélekedik a kereszténységről, de azt tudom, hogy a középkorban az élet volt, reményesség és megváltás. Aki tehát nem ismeri belülről a kereszténységet, a Bibliát, a mindennapos gyakorlatot, nem ismerheti a középkor emberének mindennapját. Igen, értse meg: mindennapját! Ma a vallásosság — akiben meg is van —, a vasárnapi misére vagy istentiszteletre korlátozódik. Vannak ugyan emberek, akik a mindennapjukban élnek itt a földön az időtlen létet, de ezek kevesek, nem hivalkodnak, szerények, csendben vannak, tőlük megtudni nem lehet semmit. Nos, itt a másik nagy változás, ami a középkor emberétől elválaszt minket. Abban a pillanatban bezárkózik előttünk, mielőtt úgy közeledünk feléje: no, hadd lássuk azt a sötét középkort, amelyet elbódított a vallás mákonya. Egyszerűen nem értene minket, hiszen ő tudta, hogy bűneiért a pokol kínjai vagy a purgatórium számolhatatlan napjai várnak reá, tudta, hogy amikor jót cselekszik, bekerül érdemei közé és az utolsó ítéletkor kegyelemre számíthat. Nem hitte: tudta! Ezt nehéz ma nekünk elképzelnünk, hiszen „természettudományosan műveltek” vagyunk, más világban élünk mint ők. De nem érthetjük meg őket, ha nem az ő szemükkel nézzük azt a világot, amelyben éltek (hirtelenében eszembe jutott: azt hinnők, hogy a biológiai ember, az élettani „én”, akkor is olyan volt, mint ma — még ez sem igaz! ezt is meg kellene vizsgálni, hiszen például, hogy kézenfekvő dolgot említsek: sem a leánynak, sem a fiatalembernek nem volt beleszólása, kivel hozza őket össze, elválaszthatatlanul, a szülők akarata; talán ez a parasztságnál nem volt

ennyire kényszer!). Most ebből az a furcsa következtetés következik, hogy közelebb áll a mi életünkhöz a kevesebb szabállyal kötött középkori parasztság, mint a műveltek, a polgárok, az intellektusok csoportja s ez így is van. Könnyebben értjük őket, mert jobban, szabadabb hagyományok között éltek az élet követelményeiben, mint azok, akik ezt is stilizálták!

Még el sem kezdtem, máris végére értem a papírnak. Mivel nagyon felbolygattott a kérése, valószínűleg folytatam majd...

5.

Levél egyik kiváló színművésznőnkhez, voltaképpen egy tanulmány vázlatá. Azért küldöm neki, mert az ember mozgásrendjének változásáról van szó benne, ő pedig, mint színésznő, éppen e mozgások újjáalkotója is. Már régen készülődik bennem egy dolgozat „Egy eltűnt mozdulat nyomában” címmel, és ez a magvetés halott-síratója lenne, de közben ráébredtem arra, hogy az utóbbi 50—60 évben úgyszólván mindaz megváltozott, ami sok-sok ezer év óta szolgált minket, s most ezzel vetnék számot.

Nos, kezdjük el — már illendőségből is — a női munkával. Felidézem azt, amit nagyanyámtól, édesanyámtól láttam abban a környezetben, amelyben ők mozogtak. Eltűnt az orsópörgetés rendkívül finom, sok gyakorlatot követelő mozgása, az ujjak tánca, érzékeny sodrása pedig szép volt, kecses volt, még a mesékben is nagy szerepe volt, és a fejedelemasszonyok éppen úgy fontak, mint szolgálók: az ujjaknak majdnem olyan iskolázottságát, beidegződését követelte meg, mint egy zongorista trillázó könnyedsége.

Eltűnt a kenyérdagasztás — nagyanyám néha rámbízta s így ismerem a technikáját —, feltűrt ingujjban kellett dagasztani, lisztezni, alányúlni a kenyértésztának, odacsapni a teknő falához, mindaddig, amíg jó tömörre nem lett. Ezzel együtt eltűnt a kenyérsütés sok-sok begyakorlott mozdulata, s nem parázslík már az arcon a kemence tüze. Eltűnt a mosás, súlykolás, mángorlás ingerlően szép — bár nehéz — testmozgása, térdig felgyűrt szoknyában a patakban állva s egymással trécselve mosták patyolatra a fiatal nők. Hová tűnt a sütővas és a hajbodorítás, amikor először újságpapíron kellett kipróbálni a vas forróságát, hogy a haját meg ne pörkölje. Már nem teregetik a testmeleg ágyneműt az ablakba, hogy a napfény visszaadja frissességét; hát a parázsélesztő mozdulatai? Milyen szép lendülettel élesztették a faszenet! De eltűnt a bölcsőringatás finom ütemrendje is, mert nincsen már bölcső; az inas, szikár kezek helyett a puha, dologtalan kéz lett az „előkelő”. A testi munkát a gép vette át, a „gépesített háztartás”. Testi erő kifejtésre, ügyességre, lélekjelenlétre úgyszólván már semmi szükség nincsen, a tett helyébe a kényelem ült. Leányaink — akárcsak fiaink — egyre magasabbak, s a legkülönbözőbb patikaszerkezetek teszik lehetővé, hogy a régi tartózkodás helyett szabadjára engedhessék vágyaikat. Régezte az utcán csupa lesütött szemű fiatal lányt lehetett látni, most pedig parázsló szemekkel keresik a „partnert”. Vigyázzon: ez nem panasz, nem szeretnék „laudator temporis acti”, a múlt idők dicsérője-síratója lenni. Ezek kikerülhetetlen következményei a civilizációnak, és csak bánkodom, hogy mennyi finomság, mennyi szépség megy veszendőbe, a „gépkorszak” embereinél. Voltaképpen Magának kellene folytatnia ezt a megkezdett gondolatmenetet, úgyhogy rá is térnek a férjember mozgásvilágának és testének változásaira.

Berlinben a Szépművészeti Múzeum előtti kertben van Meunier „Magvető” című nagy bronzja. Ez ébresztette fel bennem a vágyat, hogy megírjam ennek a veszendőbe menő mozdulatnak ódáját. Készültem rá hosszan, még a különböző nyelvek szavait is elkezdtem gyűjteni, hogy melyik, milyen mozzanatát ragadja meg a mag elszórásának. Tudnia kell, hogy nagy gyakorlatot kívánó lendület nyomán szóródik úgy ki az ujjak közül a mag, hogy nem hagy „ablakot”, hanem egyenletesen terül rá a szántásra. Csak suhanc korában kezdhette el tanulni a legény, gyermek nem

vethetett. Ebből a mozgásból csak a képek, szobrok maradnak a jövőre: ezek pedig „művészileg átköltve” adják a mozgást, majdnem mindegyikük hamis. Meunier magvetőjének izmai görcsökbe rándulnak, mintha valami hatalmas ellenállással kellene megküzdenie. Medgyessyé szinte kecses kontraposztban — és mezítelenül! —, félrehajtott fejjel lép ki a világba, Ferenczy Bénéé magába húzódik, Milleté szinte az aratás lendületével lépked a térben, s így tovább. Hoztam volna — s ha megírom hozok is — fényképet is a Magvetőről és pontos néprajzi leírásokat is idézek majd. Nagyon izgatottan készülök erre a dolgozatra, amelyet nem is siratóénekek számon, hanem szeretném képpen és szövegben életben tartani azt, ami tovafünn. Természetesen kitérek majd a jelképvilágra, a magvetésre, amelyet leginkább az ismeretek terjesztésének, a kultúrának jelképeként tartanak számon, már a Biblia óta (nálunk is: Magvető Kiadó!). A kiindulópont a magvető lett volna, de azután eszembe jutott, hogy a falusi életnek úgyszólván minden hagyományos mozdulata megváltozik, sőt a városi életé is. Hol van például az a mozdulat, amikor a tollból kifogyott a tinta, s az ember el-elgondolkozott, miközben tollával kereste a tintatartót. De hol van a favágó lendülete, a szántó ember eketartása, a sarlózó mélyen meghajló mozgása (ez ugyan női munka volt!), a malomkövel őrlőknek a Simphonia Ungarorumra emlékeztető ritmusa (én még gyermekkoromban örültem sőt efféle kétköves malomban!), de lassan a gyalu, a fűrész mozgása is a múlté lesz, akár a kaszálásé, amelynek egyhangú ütemében megszűnt az idő. Nos, így mennék végig egy sereg mozdulaton, erő kifejtésen, amelyek testünk ritmusának, építményének mozgásrendjét, arányrendjét megszábták és most egyszerre kimaradnak életünkéből. Megszűnik az erő kifejtés, és helyette jön a kényelem. Ezt az első nemzedékek még nem érzékelik, de az utánunk jövők teste is átalakul, mert mindazt, amire a test „készült”, átveszik a gépek s ezt nem pótolja semmiféle sport.

6.

Levél egyik kedves mosolyú tanítványomnak, aki — egyetlen a sok közül — megemlékezett 65 éves születésem napjáról, s ezt illendő megköszönöm. Arról írok neki, hogy régen mi volt az asszonyi munka, amihez férfiember nem értett, s hogy ezek körében kellene keresni női régészeinknek is hivatásukat.

Távirata olyan meglepő és kedves volt, hogy okvetlenül válaszolnom kell rá, elbeszélgetünk egy kicsit munkánkról. Szegény édesanyám, nagyanyám élete még előttem van. Mennyi mindent tudtak ők, amit ma gyári termék, félig kész vagy készétel helyettesít! Megkísérlem visszaidézni, éppen csak úgy, ahogy eszembe jut.

Mivel kezdeném? A fonás-szövés. Nálunk, odahaza a faluban, minden asszony font és szőtt. De ez a művelet nem ezzel kezdődött, hanem a kenderrel, lennel. A kenderföldök megművelése asszonyi munka volt és a kender levágása is. Folyóvízben kellett áztatni, levert cövekek közé tették le, szépen fektetve s megnyomattatták követ, hogy a víz el ne vigye. Mi, gyermekek, kosarakkal mentünk ki az Olthá, mert a kenderlé bódító italát szerették a halak s bebújtak az áztatott kender közé, mi meg benyomtuk a kosarat s néha jókora halakat fogtunk. A kender szárítása is asszonyi munka volt, sátoorként egymásra döntve száradt a kender; aztán jött a tilolás, gerebenezés, s végül a megtisztított szálak fonása — sűrűn nyálazva közben — orsón vagy rokkán. Utána a szövészekén a vászonszövés: nagynénémnek, Anna néninek még volt szövészéke. Aztán a frissen mosott vásznat kitergették a szép, zöld fűre, majd összevarrták és következett az ingek szabása, meg más mindenféle viseleté. Látja, ez csak egy dolog, s közben olyan természetesnek vettük, hogy például „kimosták”, de mivel? Faggyút, zsiradékot gyűjtötték a levágott disznóból, juhból, és tiszta fahamut, s ebből főzték a szappant, úgy, hogy előbb lúgot csináltak a hamuból (nem tudom, hogy ment, pedig édesanyámat sokszor láttam!). Ezzel a szappannal mostak, nem boltival!

Mindebből a férfiember semmit nem tudott, s bizony kikacagták volna, ha valamelyik legény vagy ember nekiült volna fonni! De ugyanígy az aratás — sarló-

val! — így a fiatal lányok, menyecskék, asszonyok dolga volt, a férfiember marokszedő volt, kalangyát rakott, de sarlót az Istennek nem vett volna a kezébe. Nyilván így volt népvándorlás korunkban is (bár férfisirban is találtak sarlót, ennek okát kellene adnunk!). No hát azt mondanom sem kell, hogy a főzés, sütés, kenyérdagasztás, a kemence fűtése, a szén kihúzása stb., stb. mind asszonyi munka volt (mit szólna, ha egyszer kiderülne, hogy „hamus vermeink” nem szemétvermek voltak, hanem a hamut lúgnak, mosásnak — Isten bocsá! — szappannak tárolták volna?). A kemencével is nők dolgoztak, nyilván beleszóltak építés közben abba, hogy milyenek legyenek (ha ugyan nem ők építették), hiszen a házak tapasztása a mai napig is asszonyi munka (húsvét táján és máskor). A főzéssel együtt járt a konyhanövények termesztése, kiválogatása: mindez a maguk dolga volt! Nyilvánvaló, hogy e sok hasznos dolog mellett arra is jutott idő, hogy a ház előtt s mellett szép virágoskert is legyen (egyik magyar leány sírjában talált virágporok — pollenek — virágcsokorra vallanak). Ezek a virágok — amint korai női neveinkből sejtjük — rákerültek a hímzett, varrottas ingekre, ködmönökre is; bizony, hogy ezt is asszony-népünk csinálta (bár szűcs szavunk régi és férfira vall!).

Hát a fazekak? Hiszen asszonyok dolgoztak, sütöttek-főztek bennük, kellett tehát értsék, hogy melyik mire jó. Milyen égetésű, koccantásra milyen hangot adó, mire jó, főzésre-e vagy csak arra, hogy az ételt kivigyék a földekre az ott dolgozóknak, melyik tartja jobban melegen az ételt?

A baromfi s korábban a juh és kisebb háziállatok feldarabolása igen komoly „bonctani” ismereteket követelt meg. Hát még a gyermeknevelés, a szemmel megrottott gyermek meggyógyítása, ezerféle praktikája, de meg önmaga élettani rendje is mennyi titkot, tudást követelt, s nem csak a javasasszonyoktól, hanem mindenkítől. Szébbnél szebb „babonák” töltik ki a kilenc hónapot, meg a magatehetetlen csecsemő első éveit. Mindez s még mennyi minden, nemcsak hogy kívül esett a férfi munkakörén és tudásán, hanem a férfiember ki is volt tiltva a praktikákból. Emlékszem, hányszor vetett nekem édesanyám „szenesvizet”, ha valami rosszullet fogott el. Egy pohár vízbe három izzó parazsat dobott, keresztet vetett rá (ő református volt, édesapám meg unitárius) s megittatta velem!

Nos, térjünk rá a maguk dolgára, hiszen amiről beszélünk, mind a múlté, ma patika van, mosószerek, védőnők, mirelíték, s minden, ami felmenti idejüket másra, például régészetre. Jött az egyenjogúság félreértelmezése, pedig ennek igazi alapja az egyenlőértékűség. Az egymást kiegészítő, egymást feltételező két elv egymásra utaltsága van ebben a tételben. A minapjában hallgattam a televízióban Dienes Valéria nagyon őszinte és emberi vallomását, ő kilencvenöt éves korában, három nemzedéknyi „roppant” idő távlatában mondta, hogy nem az a nagyszerű, hogy férfi és nő egyformák, hanem éppen az, hogy különbözők! Ez az érték, nem valami elméleti egyformaság. Nos, ha ez így van, akkor nemüknek mindenben meg kell legyen a maga mondanivalója. Ezt keresem én régóta a festőnők, szobrásznők műveiben. Ne azt csinálják, amit férfitársaik, ezt úgy sem tudják az erőnek azon a fokán művelni, hanem azt fejezzék ki, ami sajátjuk! Nos, ezt vetem most fel a régészeten. Nem mindegy, hogy csat-csat, veret-veret, orsó-orsó stb. férfiöv-e vagy női pártá. Valami nagy munkafelosztást kellene létrehozni, hogy mindegyikük elsősorban azt csinálja, amit az életben. Maguk szeretnek szépen megjelenni, szelíd vagy hivalkodó díszekben — s ez így szép és jó, még ma is furcsa lenne, ha egy férfiember gyöngysort fűzne a nyakába (mást alig tudnék mondani, ami furcsa lenne, mert láttam tupírozott haját, éktelen tarka ruhákat fiúkon is, igaz: mini szoknyát fiún még nem láttam, de ne mondjam hangosan, mert még valami bolondforma felveszi!). Megszűnt a két viselet közt az a különbség is, hogy régen — de csak koronként — a női viselet inkább takarta a test formáit, míg a miénk szinte hival-

kodott vele.

Íme: kirajzolódik előttünk a jövő régészének két, egymásra utalt alakja, a férfi feldolgozza a temető férfisirjait, a települések férfimunkát kívánó jelenségeit (házak,

vermek, tűzhelyek, árkok), míg a nőrégész a női sírokat, a telepeken talált edényeket, növénymaradványokat, a konyhára valló leleteket.

Persze ellene vethetné, hogy mindezekkel elkéstünk, mert például maga sem tudná nagyanyáink munkáját elvégezni, de még segédkezni is alig (persze ne felejtjük, ami nekem nagyanyám, az magának ükanyja!), tehát nincsen meg az alapja az általam javasolt felosztásnak. De azért mégiscsak több szeretettel hajlanak elődeik felé, mint a férfimunka erőt kívánó világa felé. Miért ne dolgozzon fel egy nőrégész gyöngyöket, ékszereket, miért dolgozna szabályakat vagy éppenséggel ágyúgolyókat?

Egy megmarad, mert a teremtéstől fogva megvolt, ez pedig az, amit úgy fejeznek ki a „gyöngye nem”. Valóban meglátszik például a sportokban is, meg abban, hogy nincsenek például bútorszállító „melós” nők, hogy testalkatuk nem a nehéz fizikai munkára, hanem minden sejtjével a jövődő nemzedékre várakozik. Ez így szép és így egy a két nem. A minap olvastam ismét Platon „Lakoma”-ját, abban azt a régi mesét, hogy régen voltak olyan emberek, amelyeknek egyik fele férfi volt, a másik nő, és Zeusz haragjában kettévágta őket, s azóta egymást keresik, mert csak ketten egyek. Ne akarják maguk a régészetben a mi munkánkat végezni s mi sem a magukét. A maguk nemzedéke, már tehetne valamit e téren; én ezt a levelet felolvasom majd egyetemi órám is, hadd gondolkozzanak rajta, hiszen ezzel csak gazdagabban, igazabban tudnók megszólaltatni a múltat, márpedig ez a mi kötelességünk, ugye Leányka?

